

dr hab. Marek Barwiński, prof. UŁ
Katedra Geografii Politycznej, Historycznej i Studiów Regionalnych
Wydział Nauk Geograficznych, Uniwersytet Łódzki

Opinia o ukraińskich materiałach edukacyjnych z zakresu geografii przekazanych podczas XXI
posiedzenia Polsko-Ukraińskiej Komisji ds. Doskonalenia Podręczników Szkolnych z
Historii i Geografii, Kraków 2019

Spośród podręczników z zakresu geografii udostępnionych przez stronę ukraińską, do recenzji
wybrano dwa:

- podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 10, wydawnictwa Ranok (2018), poziom rozszerzony, autorzy Dovgan G. D., Stadnyk O. G., Maslyak P. O., Kurtey S. L., Brodovskaya O. G., «*reospafin (npofinbHUU pieub)*». *niópyHHUK ónn 10 Knacy 3amaóie 3aeanbuoi cepeduboi oceimu, ffoesaHb r. ff., CmadHUK O. r., MacnHK n. O., Kypmeu C. U., Epoóoechm o. r.*,
- podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 10, wydawnictwa Perun (2018), poziom podstawowy, autorzy Boyko V M., Braichevsky Yu. S., Yatsenko B.P., «*reozpafin (pieeHb cmaudapmy)*». *niópyHHUK ónn 10 Knacy 3aKnaóie 3aeanbuoi cepeduboi oceimu, Eouko B. M., EpauneecbKUU W. C., A^hko E. n.*

W systemie edukacyjnym Ukrainy, w 10 klasie obszernie jest omawiana geografia regionalna społeczno-ekonomiczna świata. Rok wcześniej, w klasie 9, uczniowie uczyli się także geografii ekonomicznej, ale była ona omawiana nie według regionów świata, tylko według poszczególnych działów gospodarki (rolnictwo, przemysł, usługi).

Podręcznik *Geografija* do klasy 10 wydawnictwa Ranok (2018) dla poziomu rozszerzonego, został podzielony na wstęp i siedem rozdziałów głównych. Pierwszy omawia procesy globalizacji, pięć kolejnych dotyczy dużych regionów świata (Europa, Azja, Oceania, Ameryka, Afryka) wraz z kluczowymi dla tych regionów państwami, natomiast ostatni omawia Ukrainę w ramach międzynarodowych relacji gospodarczych.

W pierwszym rozdziale „Zglobalizowany świat” zwracają uwagę fragmenty poświęcone geografii politycznej (pojęcie państwa, terytorium, granic politycznych, suwerenności, typów ustrojowych państw) oraz geografii cywilizacji (zróznicowanie cywilizacyjne, podział cywilizacji według Huntingtona, zróznicowanie religijne i narodowościowe). W drugiej części tego rozdziału przedstawiono globalizację w rozumieniu procesu społeczno- geograficznego. Zostały omówione poszczególne etapy rozwoju światowej gospodarki, od najwcześniejszych form, aż do społeczeństwa

postindustrialnego.

W kolejnych pięciu zasadniczych częściach podręcznika zostają omówione poszczególne regiony (kontynenty). Jako pierwsza oczywiście Europa. Autorzy zaczęli od charakterystyki głównych cech fizyczno-geograficznych, następnie przedstawili zróżnicowanie poziomu gospodarczego państw europejskich, procesy integracji politycznej i gospodarczej, organizacje międzynarodowe (UE, NATO), rozmieszczenie głównych surowców naturalnych, procesy demograficzne oraz urbanizację. Krótko omówiono poszczególne sektory gospodarki europejskiej (rolnictwa, przemysł, usługi). Relatywnie dużo uwagi poświęcono nowoczesnym gałęziom i trendom w gospodarce, m.in.: wprowadzono pojęcie reindustrializacja, kreatywna gospodarka, klastry.

Na stronie 36 umieszczono mapkę obrazującą podregiony Europy według klasyfikacji ONZ. Podział ten jest bardzo uproszczony (tylko cztery kategorie: Europa północna, południowa, wschodnia i zachodnia) i dyskusyjny, ponieważ np. Rumunia czy Mołdawia są zaliczone do Europy Południowej, a Polska do podregionu Europy Wschodniej. W polskiej geografii regionalnej jest powszechnie wydzielanie regionu Europy Środkowo-Wschodniej lub Europy Środkowej, do którego zalicza się m.in. Polskę.

Na stronie 51, w krótkim podrozdziale została omówiona ukraińska diaspora na obszarze Europy, z podziałem na diasporę wschodnią (obszar byłego ZSRR) oraz zachodnią. Przedstawiono chronologiczny podział poszczególnych fal migracyjnych (od II połowy XIX w. do najnowszej emigracji po upadku ZSRR), a jej liczebność została oszacowana na 100120 mln. osób. Między innymi odniesiono się do terytorium Polski, gdzie Autorzy oszacowali liczbę Ukraińców na 300 tys., nie podając żadnych kryteriów tego zdecydowanie zawyżonego szacunku oraz nie podając liczebności mniejszości ukraińskiej w Polsce według wyników najnowszych spisów powszechnych (ok. 50 tys.). Z lektury wynika, iż Autorzy odnosili się wyłącznie do zamieszkujących Polskę od pokoleń przedstawicieli mniejszości ukraińskiej, pisząc między innymi o przesiedleniach, akcji Wisła (nie podając jednak jej przyczyn) oraz o Warmii i Mazurach jako głównym współcześnie skupisku Ukraińców w Polsce, co jest informacją bardzo nieprecyzyjną.

W podrozdziale tym, nie ma żadnych informacji o współczesnej (XXI w.) fali emigracji zarobkowej Ukraińców do Polski. Według powszechnie dostępnych, oficjalnych danych jej liczebność oceniana jest na ok. 1 mln osób, mających bardzo duże, pozytywne znaczenie dla sytuacji gospodarczej Polski. Jest to liczba większa niż współczesna ekonomiczna emigracja Polaków do Wielkiej Brytanii czy Irlandii, która jest omawiana w polskich podręcznikach do geografii.

W drugiej części rozdziału dotyczącego Europy została obszernie przedstawiona charakterystyka geograficzno-gospodarcza wybranych krajów Europy, według trzech kategorii:

- 1) kraje G7 w Europie (Niemcy, Francja, Wielka Brytania, Włochy);
- 2) rozwinięte gospodarczo małe kraje Europy (Norwegia, Szwecja, Szwajcaria, Hiszpania);
- 3) kraje sąsiadujące z Ukrainą (Polska, Słowacja, Węgry, Rumunia, Białoruś, Mołdawia, Rosja);

W ostatniej kategorii najwięcej miejsca poświęcono Polsce i Rosji.

Polska została omówiona na czterech stronach podręcznika (97-100). Przedstawiono warunki naturalne, położenie geograficzne (zwracając uwagę na zwartość terytorium oraz jego korzystne położenie komunikacyjne), przynależność do UE i NATO, znaczenie państw sąsiadujących w wymianie gospodarczej, rozmieszczenie ludności, główne miasta. Analizując strukturę narodowościową Polski, podkreślono jej monoetniczność, wymieniając dwie najliczniejsze mniejszości, czyli Niemców i Ukraińców. Jest to podejście stereotypowe, nie mające obecnie odzwierciedlenia w rzeczywistości. Według dwóch ostatnich spisów ludności przeprowadzonych w Polsce (rok 2002 i 2011), zdecydowanie największe znaczenie liczbowe mają tzw. mniejszości regionalne, zwłaszcza Ślązacy i Kaszubi.

W drugiej części podrozdziału dotyczącego Polski, podkreślono pozytywny wpływ zmian gospodarczych po roku 1990. Jako przykład sektora, który przeszedł największe zmiany, podano sektor bankowy, podkreślono także rozwój handlu, transportu, turystyki i naukowych ośrodków badawczych. Polska została przedstawiona jako lider Europy Wschodniej w rozwoju technologii informatycznej. W strukturze przemysłu podkreślono największe znaczenie sektora paliwowo-energetycznego i dominującą rolę węgla kamiennego, mimo spadku jego wydobycia. Ponadto duże znaczenie hutnictwa, przemysłu maszynowego, chemicznego, samochodowego, elektromaszynowego (produkcja sprzętu RTV i AGD) oraz spożywczego. W strukturze handlu zagranicznego, podkreślono istotny spadek znaczenia wymiany handlowej z Rosją.

Polska została pokazana w sposób bardzo pozytywny, jako szybko rozwijająca się gospodarka, lider Europy Wschodniej, która będzie miała coraz większy wpływ na gospodarkę europejską i światową. Niestety brak jest jakichkolwiek zdjęć czy map, obrazujących opisywane zjawiska i procesy.

W kolejnych rozdziałach poszczególne kontynenty zostały omówione według identycznego schematu jak Europa.

Drugi z recenzowanych podręczników, czyli podręcznik do geografii (*Geografija*) dla klasy 10, wydawnictwa Perun (2018), mimo że przeznaczony do nauczania geografii w zakresie podstawowym (standardowym), nie różni się objętością od wyżej omawianego podręcznika dla poziomu rozszerzonego (oba podręczniki są równie obszerne). Nie ma także zasadniczych różnic w prezentowanej tematyce. Także jest poświęcony geografii społeczno-ekonomicznej świata w ujęciu regionalnych, także omawia poszczególne kontynenty, a podsumowaniem jest rozdział dotyczący pozycji Ukrainy w globalnych relacjach gospodarczych.

Są jednak także widoczne różnice. W rozdziale wprowadzającym, poświęcono zdecydowanie mniej miejsce niż w podręczniku wydawnictwa Ranok, kwestiom dotyczącym procesów globalizacji oraz terminologii z zakresu geografii politycznej. Skupiono się prawie wyłącznie na omówieniu współczesnej mapy politycznej świata, zresztą nie obrazując tego rozdziału żadną mapą, co można uznać za działanie kuriozalne.

W kolejnych rozdziałach dotyczących poszczególnych kontynentów, podobnie jak w wyżej omawianym podręczniku, najpierw Autorzy przedstawiali ogólnogeograficzną charakterystykę danego regionu, a następnie z różną szczegółowością, analizowali wybrane kraje, z reguły w dużo mniejszej liczbie niż w podręczniku wydawnictwa Ranok.

W podziale regionalnym Europy, identycznym jak w poprzedzającym podręczniku, Polska ponownie została zaliczona do Europy Wschodniej (s. 14).

Wśród kilku omawianych państw europejskich (Niemcy, Francja, Włochy, Wielka Brytania, Rosja, Białoruś), znalazła się także Polska, której poświęcono sześć stron (84 - 89).

Polska została przedstawiona w sposób kompleksowy (położenie, ludność, poszczególne działy gospodarki, handel zagraniczny) i nie wywołujący kontrowersji.

Podstawą dynamicznego rozwoju gospodarczego Polski, są według Autorów, bogate zasoby surowców mineralnych, tania i wykształcona siła robocza oraz zagraniczne inwestycje i integracja gospodarcza z pozostałymi państwami UE. Rozwój gospodarczy po roku 1990, został ukazany jako przykład sukcesu trudnych i radykalnym reform gospodarczych, których efektem jest obecnie wysoka pozycja Polski, jako jednej z głównych gospodarek UE.

Za najważniejszy sektor gospodarki słusznie zostały uznane usługi. Podkreślono znaczenie bankowości, turystyki, transportu i handlu. W przypadku przemysłu, omówiono przejście od dominacji przemysłu ciężkiego opartego na wydobyciu surowców, do nowoczesnych gałęzi produkcji, głównie wyrobów elektrotechnicznych, środków transportu oraz wyrobów AGD i RTV. Zmodernizowany przemysł ciężki, to współcześnie głównie energetyka oparta na węglu oraz hutnictwo metali i budowa maszyn. Rolnictwo, pomimo dominacji mało wydajnych, niewielkich gospodarstw, nadal ma duże znaczenie w polskiej gospodarce, a w uprawie niektórych zbóż, ziemniaków oraz owoców i warzyw, Polska zajmuje czołowe miejsca w Europie. Podkreślono pozytywny wpływ na rolnictwo integracji z UE oraz dużą rolę imigrantów zarobkowych z Ukrainy wśród pracowników rolnych.

Autorzy zwrócili uwagę na kryzys demograficzny, wywołany utrzymującym się od wielu lat ujemnym przyrostem naturalnym oraz masową emigracją zarobkową do państw Zachodniej Europy, zwłaszcza Niemiec i Wielkiej Brytanii, po przystąpieniu Polski do UE. Spowodowane tym niedobory

na rynku pracy, wymuszają tworzenie zachęt do imigracji zarobkowej, zwłaszcza z Ukrainy. Podkreślono także bardzo ważne znaczenie dla Ukrainy rozwoju dwustronnych relacji politycznych (integracja europejska) i gospodarczych (wymiana handlowa, inwestycje) z Polską.

Podrozdział dotyczący Polski, pokazuje pozytywny obraz kraju, który dzięki reformom lat 90. XX w. oraz akcesji do UE, odniósł sukces gospodarczy i nadal dynamicznie się rozwija, ponadto sąsiada Ukrainy o strategicznym dla niej znaczeniu. Tym razem uniknięto błędów, które pojawiły się w podręczniku wydawnictwa Ranok, a pomimo tego - a może dzięki temu - że informacje o Polsce przekazane uczniom przez Autorów podręcznika wydawnictwa Perun, nie są tak jednostronnie entuzjastyczne, młodzież ucząca się z tego podręcznika będzie miała bardziej realny i pełniejszy obraz sytuacji społeczno-gospodarczej współczesnej Polski.

Oba recenzowane podręczniki należy ocenić pozytywnie, zarówno pod względem merytorycznym, jak i technicznym czy graficznym. Wyraźnie widać na przestrzeni ostatnich 5-7 lat, bardzo wyraźną poprawę, zarówno pod względem dydaktycznym, jak i edycyjnym. Są to także podręczniki, w których poświęcono Polsce zdecydowanie najwięcej miejsca, wśród wszystkich dotychczas recenzowanych ukraińskich podręczników do geografii.

Największą wartością merytoryczną i dydaktyczną omawianych podręczników jest podejście regionalne, które należy do najbardziej efektywnych sposobów nauczania geografii, poprzez pokazanie nie tylko zróżnicowania regionalnego świata, ale także przyczyn i konsekwencji tego zróżnicowania oraz specyfiki poszczególnych regionów. Ponadto należy podkreślić aktualność użytych danych statystycznych oraz dużą uwagę poświęconą nowoczesnym gałęziom i trendom w gospodarce - reindustrializacji, podkreślanii roli tzw. „rozwoju zrównoważonego”, nowych źródeł energii, potrzebę ochrony środowiska i racjonalnego korzystania z zasobów przyrodniczych świata.

Podręczniki zawierają także kody QR (choć mogłoby być ich więcej) służące do kodowania adresów URL, tekstów, map, diagramów. Jest to nowoczesne i przydatne narzędzie edukacyjne, zwłaszcza jeżeli wykorzystujemy tablety czy telefony z androidem, powszechne wśród uczniów. Kody wystarczy zeskanować i uczeń „przenosi się” do platformy edukacyjnej, gdzie znajdzie m.in. zadania, grafikę, gry edukacyjne.

Do minusów obu podręczników należy zaliczyć ich zbyt dużą objętość (ponad 250 stron), zbyt dużo faktografii (choć są także omówione procesy, mechanizmy społeczne, polityczne, gospodarcze), zdecydowanie za mało, jak na podręczniki do geografii, map oraz za dużo danych statystycznych w tabelach. Korzystniej dla uczniów jest pokazać dane statystyczne w postaci kartodiagramów, map czy bardzo popularnych w polskich podręcznikach - infografik.

Stronie ukraińskiej można rekomendować:

- zmniejszenie objętości podręczników, co ułatwi uczniom percepcję treści;
- ograniczenie bardzo obszernego materiału statystycznego (tabele, wykresy), który zwłaszcza w zakresie geografii gospodarczej, szybko się dezaktualizuje, korzystniejsze, zarówno dla uczniów, jak i dla nauczycieli, jest zamieszczanie linków do oficjalnych portali internetowych, zawierających aktualne dane statystyczne;
- zdecydowane zwiększenie liczby map oraz wprowadzenie - na wzór podręczników polskich - infografik;
- unikanie przytaczania szacunkowych danych statystycznych, zwłaszcza jeżeli są dostępne dane oficjalne (np. w przypadku struktury narodowościowej Polski);